

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

A BRIT KIRÁLYI LÉGIERŐ ÚJ LEVEGŐ-LEVEGŐ RAKÉTÁJA ELŐSZÖR VETT RÉSZT ÉLES BEVETÉSEN

2018. december elején a skóciai Lossiemouth légbázison készségi szolgálatot ellátó Typhoon típusú repülőgépeket riasztották, mert az orosz légierő repülőgépeinek tevékenységét észlelték az Északi-tenger légterében. A levegőbe emelt repülőgépek ilyen éles bevetésen először hordozták a légierőnél rendszeresített legújabb, Meteor típusú levegő-levegő rakétát.¹ A brit katonai vezetés az eseményt mérföldkönek tekinti, mert ezzel a légierő olyan elrettentő fegyverhez jutott, amellyel az eddigieknél is határozottabban és hatékonyabban léphet fel azok ellen, akik az ország szuverenitását fenyegetik. A Meteor képes látóhatáron túli célok megsemmisítésére – hatótávolsága egyelőre nem publikus –, sebessége meghaladhatja a hangsebesség négyszeresét. Repülése kezdeti szakaszában a hordozó repülőgép berendezéseitől vagy harmadik féltől kapott adatok alapján repül, majd a cél közelében a végső rávezetést saját aktív radarja biztosítja erős rádióelektronikai zavarás közepette is. Repesz-romboló harci fejét közelségi vagy csapódógyújtó indítja be. Tömege 190 kg, hossza 3,7 m, átmérője 0,178 m. A rakéta meghajtása újszerűnek tekinthető, mert a hagyományos szilárd hajtóanyagú rakétahajtoművet torlósugaras meghajtás egészíti ki, így a rakéta végig tolóerővel repülhet, amely kiváló manőverezőképeséget biztosít számára. A Meteor fejlesztését a rakétákra szakosodott MBDA nemzetközi vállalat vezetésével hat ország – Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Franciaország, Spanyolország és Svédország – szakemberei végezték az országaik által üzemeltetett repülőgépek – Typhoon, Rafale, Gripen – fegyverzetének korszerűbb eszközzel történő kiegészítése céljából.²

A BRIT LAKOSSÁG FELE FIZIKAILAG VAGY EGÉSZSÉGILEG NEM ALKALMAS KATONAI SZOLGÁLATRA

Sir Nick Carter tábornok brit vezérkari főnök a parlament védelmi bizottsága tagjait arról tájékoztatta, hogy a haderő szakemberei számára nem kis feladat megfelelő egészségi és fizikai állapotban lévő újoncok toborzása.³ A szárazföldi csapatoknál 82 500 fő teljesen kiképzett katonára lenne szükség, de egyelőre csak 77 ezer fő áll rendelkezésre. Carter tábornok szerint a brit lakosságból a 17–35 évesek 50%-a fizikailag és/vagy egészségi szempontból nem képes megfelelni a felvételi követelményeknek. A tábornok emellett elhibázottnak tartja azt

¹ <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/10/rafs-new-mach-4-missile-flown-operationally-uk-air-space-first/> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 22.)

² <https://www.mbd-systems.com/product/meteor/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 09.)

³ <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/04/half-uk-population-now-unhealthy-unable-pass-initial-army-selection/> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 22.)

a megállapodást, amellyel 2012-ben a toborzást kiszervezték a Capita céghez, amely 2018-ban a szükséges újonclétszámnak a tizedét sem volt képes biztosítani. Sir Carter szerint helyesebb lenne, ha a potenciális újoncot egy katona, például egy toborzó őrmester fogadná már az első pillanatban, aki példakép is lehet a jelentkező számára, nem pedig egy civil, aki esetleg csak telefonon beszél vele és mondja el a tájékoztató szöveget. A jelentkezővel katonának kell tartania a kapcsolatot egészen a szerződés megkötéséig. A vezérkari főnök szükségesnek tartja a szerződéskötés bonyolult folyamatának az egyszerűsítését is.

AZ EURÓPAI FEGYVERES ERŐK KÉPESSÉGEIRŐL

A Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete (IISS⁴) és a Német Külkapcsolatok Tanácsa (DGAP⁵) azt vizsgálta, hogy az egyesített európai védelmi erők milyen képességekkel rendelkeznek arra az esetre, ha egyszerre több fronton (helyszínen) kell műveleteket végrehajtaniuk.⁶ Az elkészített tanulmány⁷ fő következtetése, hogy az Európai Unió országainak jelenlegi katonai képességei összességben nem elegendőek az ambíciószintben megfogalmazott feladatok teljesítéséhez. Az EU lehetséges katonai feladatai között lehetnek békekikényszerítő, konfliktusmegelőző, mentő és menekítő, valamint humanitárius támogató missziók az Afrika szarvától a Kaukázusig terjedő térségben. A tanulmány készítői főképpen azt vizsgálták, hogy Nagy-Britannia kilépése az EU-ból hogyan hathat az Unió katonai képességeire. Ehhez különböző potenciálisan bekövetkező eseményeket, forgatókönyveket vázoltak fel, majd elemezték a tagállamok meglévő erőit és eszközeit, az általuk biztosított képességeket. Egyedül a mentő és menekítő, valamint a humanitárius misszió esetében nincsenek jelenleg potenciális hiányosságok, de Nagy-Britannia kiválásával ez utóbbi esetében – a tengeri komponens gyengülése miatt – már problémák lehetnek. A legdrasztikusabb forgatókönyv – hét kisebb párhuzamos művelet – minden téren kimerítené a lehetőségeket, a brit kiválással pedig a helyzet még kezelhetlenebb lenne. A tanulmány készítői nem tudtak tanácsot adni arra vonatkozóan, hogyan lehetne kompenzálni a jelenlegi brit hozzájárulás majdani elmaradását.

BRAZÍLIA OLAJBEVÉTELÉNEK JELENTŐS RÉSZÉT FORDÍTHATJA HADITENGERÉSZETE FEJLESZTÉSÉRE

Az új brazil kormány átvette elődeinek azt az elhatározását, hogy a külföldi társaságok tengeri kőolaj- és gázkitermeléséből befolyó összeg 2%-át a védelmi szektor kapja, bár a korábbi kormányok ezt teljes mértékben soha nem tartották be. Michael Temer kormánya összesen mintegy 650 millió dollárt utalt az Emgepron állami vállalatnak haditengerészeti fejlesztésekre, köztük a Tamandré-osztályú korvettek 1,5 milliárd dolláros fejlesztési programjára. Európai hajóépítő cégek vezetői azt remélik, hogy a januárban hivatalba lépett Jair Bolsonaro elnök nagyobb figyelmet fordít haditengerészete korszerűsítésére. Brazília 2017-ben írt ki a pályázatot 4 darab Tamandré-osztályú korvett megépítésére és nyolcéves üzemben tartására. 2018 végén négy – egy-egy francia, német, holland, olasz – vállalat jutott

⁴ International Institute for Strategic Studies.

⁵ Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik.

⁶ <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/11/29/european-defence-force-would-depth-deployed-numerous-fronts/> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 22.)

⁷ Protecting Europe: meeting the EU's military level of ambition in the context of Brexit. <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/31640> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 09.)

a második körbe, a győztes kiválasztása 2019 márciusában várható. A hajók hossza 103 m, vízkiszorítása 2790 t körül lesz, fő fegyverzeteként pedig a már 2014-ben kiválasztott és az MBDA által gyártott Sea Ceptor típusú légvédelmi rakéta fog szolgálni. A korvettek feladata Brazília nyersanyagokban gazdag felségvizeinek védelme. 2019-ben kezdi meg tengeri próbaútjait és 2020-ban áll hadrendbe Brazília első dízel-elektromos támadó tengeralattjárója, a francia Scorpène-osztály licence alapján gyártott Riachuelo, melyet három további hasonló példány követ majd.⁸

JELENTŐSEN EMELTÉK A HORVÁT HADERŐ ÖNKÉNTESEINEK ILLETMÉNYÉT

A horvát haderő védelmi képességeinek növelése érdekében a sorállományú önkéntesek illetményét 2019. január elsejével 50%-kal emelték, vagyis az eddigi 2000 helyett az havi 3000 kuna⁹ lett.¹⁰ 2016-ban az illetmény még csak 1190 kuna volt, 2017–2018-ban az összeg 2000 kunára emelkedett. Az önkéntes sorállomány képzését Horvátországban 2008-ban kezdték meg, miután 2007-ben törvénnyel a kötelező katonai szolgálat intézményét felfüggesztették, de nem törölték el véglegesen. Az önkéntes sorállomány alap- és szakmai kiképzése nyolc hétig tart, és azt Požegában, illetve a Gašinci gyakorlótéren hajtják végre. Ezt követően még négy hónapot szolgálnak csapatnál. Az önkéntes katonai szolgálati idő letöltése az egyik feltétele a hivatásos állományba történő felvételnek. A nagy érdeklődés miatt 2017-ben és 2018-ban már három évfolyam végzett, míg korábban évente csak kettő. 2008 óta mintegy 8000 fő kapott katonai kiképzést önkéntes sorállományúként, közülük számosan kerültek hivatásos állományba.

A CSEH HADERŐ RÖVID TÁVÚ FEJLESZTÉSI TERVEI

2018. december 17-én Lubomír Metnar védelmi miniszter tájékoztatta a kormány tagjait a cseh haderő rövid távú beszerzési terveiről.¹¹ Még 2019-ben tendert írnak ki négy meghívott potenciális gyártó számára 210 darab lánctalpas gyalogsági harcjármű beszerzésére úgy, hogy a kiválasztott partnerrel a szerződést már 2019 augusztusában aláírják. A várhatóan 30 éves élettartamú harceszközök leszállítása 2020–2025 között történne. Ápriliséig aláírják a szerződést a pardubicei ELDIS vállalattal, amely francia licence alapján 62 darab kerek TITUS¹² modulrendszerű páncélozott szállító harcjárművet fog leszállítani a haderő részére szintén 2020–2025 között. A védelmi minisztérium márciusban a *Česká zbrojovka* vállalattal ír alá szerződést 14 ezer gépkarabély és 20 ezer pisztoly leszállításáról. A fenti három beszerzés értéke meghaladja a nettó 50 milliárd CZK-t.¹³ A légvédelmi rendszer fejlesztése érdekében izraeli gyártótól nyolc közepes hatótávolságú mobil radar beszerzését tervezik. A várhatóan nettó 2,9 milliárd CZK értékű szerződést 2019 közepén írják alá, az

⁸ <https://navaltoday.com/2018/12/14/brazilian-navy-launches-1st-diesel-electric-attack-submarine/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 09.)

⁹ 1 HRK = 43,28 HUF. <https://arfolyam.iridium.hu/HRK> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 13.)

¹⁰ <https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18488-od-1-sijecnja-2019-dragovoljnim-rocnicima-3000-kuna.html> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 29.)

¹¹ <http://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/new-acquisition-plans-for-2019-and-beyond-206556/> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 29.)

¹² Tactical Infantry Transport and Utility System – harcászati gyalogsági szállító és általános rendeltetésű rendszer.

¹³ 1 CZK = 12,57 HUF. <https://arfolyam.iridium.hu/CZK> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 14.)

első radar hadrendbe állítása 22 hónapon belül megtörténik. 2018. december 18-án a svéd Saab Dynamics AB képviselője és cseh illetékesek 16 darab RBS 70 NG kézi légvédelmi rakétarendszer beszerzéséről írtak alá egy 949 millió CZK értékű szerződést. Az eszközök leszállítása 2020–2021-ben valósul meg.

EGYIPTOM AMERIKAI HARCKOCSILŐSZERT VÁSÁROL

Az Amerikai Egyesült Államok Védelembiztonsági Együttműködési Ügynöksége (DSCA¹⁴) jóváhagyta 46 ezer M831A1 és M865, valamint 10 ezer APFSDS-T, továbbá 4500 IM HE-T típusú 120 mm-es harckocsilőszer eladását Egyiptomnak mintegy 201 millió dollár értékben.¹⁵ A löszerek Egyiptom M1A1 Abrams harckocsijaihoz szükségesek. Ezt a harckocsitípust Egyiptom az 1980-as évek óta gyártja,¹⁶ a haderőben jelenleg több mint ezer darab szolgál. A 46 ezer darabos tétel gyakorló löszerekből áll és kiképzési célokat szolgál, az űrméret alatti, szárnystabilizált leváló köpenyes és nyomjelzős (APFSDS-T¹⁷) páncéltörő löszerek beszerzését pedig az eddig használt, már elöregedő hasonló rendeltetésű löszerek lecserélése, illetve a stratégiai készletek feltöltése indokolja. A 4500 darab repesz-romboló hatású IM HE-T¹⁸ harckocsilőszert az egyiptomi haderő szükség esetén a Sínai-félszigeten tevékenykedő, az Iszlám Államhoz köthető terroristák elleni harcban kívánja felhasználni. Ez a löszertípus hatékonyan alkalmazható élőerő, bunkerek és egyéb erődítmények, valamint gyenge páncélzattal ellátott járművek ellen.¹⁹

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK AKADÁLYOZZA TÖRÖK HELIKOPTEREK ELADÁSÁT PAKISZTÁNNAK

2018 júliusában – négyéves tárgyalási folyamatot követően – Törökország és Pakisztán 1,5 milliárd dollár értékben szerződést kötött 30 darab török T129 ATAK helikopter leszállításáról.²⁰ 2018. december elején azonban az Amerikai Egyesült Államok úgy döntött, hogy nem engedélyezi a helikopter meghajtását biztosító amerikai gyártású – LHTEC T800–4A típusú – hajtómű reexportját Pakisztánba. Védelmi beszerzésekkel foglalkozó török illetékes szerint az amerikaiak nem pénzügyi, hanem politikai döntést hoztak. Egy török védelmi szakember azt állítja, hogy az Amerikai Egyesült Államok ezzel is bünteti országát, amiért Oroszországtól Sz–400 típusú nagy hatótávolságú légvédelmi rakétarendszert vásárol. Törökország és Pakisztán most a nemzetközi piacon keres olyan hajtóművet, amellyel az amerikai kiváltható. Egyelőre francia és lengyel gyártásúakat vizsgálnak. A két hajtóműves T129 ATAK többfeladatú kétüléses helikopter alapvetően egy harci helikoptertől elvárható feladatok végrehajtására szolgál. 20 mm-es fedélzeti géppágyúja mellett hordozhat

¹⁴ Defense Security Cooperation Agency.

¹⁵ http://www.defenseworld.net/news/23766/US_Approves_Sale_of_46_000_M1A1_Abrams_Tank_Ammunition_to_Egypt_for_201M#.XB38PU2pXIU (Letöltés időpontja: 2018. 12. 22.)

¹⁶ <https://thedefensepost.com/2018/11/28/egypt-abrams-tank-rounds-cost-double/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 13.)

¹⁷ Armour-Piercing, Fin-Stabilized Discardnig Sabot.

¹⁸ Insensitive Munition High Explosive-Tracer – „érzéketlen”, nagy robbanóerejű, nyomkövetős löszér.

¹⁹ <https://www.gd-ots.com/munitions/large-caliber-ammunition/120mm-imhet/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 13.)

²⁰ http://www.defenseworld.net/news/23809/US_Blocks_Sale_of_Engine_for_Turkish_ATAK_Helicopter_Meant_for_Pakistan#.XCeRDk2pXIU (Letöltés időpontja: 2018. 12. 29.)

70 mm-es nem irányított rakétákat, levegő-föld és levegő-levegő osztályú irányított rakétákat, zavaró- és felderítőkötényeket.²¹

MEGHIÚSULT HORVÁT–IZRAELI FEGYVERÜZLET

A horvát védelmi minisztérium 2019. január 3-án hivatalosan kérte Izraelt, hogy január 11-ig jelezze, hogy képes-e leszállítani azokat a harci repülőgépeket, amelyeket a meghirdetett nemzetközi tenderen felajánlott Horvátország számára, és amelyeket a nyilvános, áttekinthető folyamat során ki is választott.²² A horvát fél egyben kinyilvánította, hogy Izrael feladata az Amerikai Egyesült Államok hozzájárulásának a megszerzése a repülőgépek továbbadásához. Január 10-én Udi Adam, az izraeli védelmi minisztérium főigazgatója tett hivatalos látogatást Zágrábban, ahol Damir Krstičević védelmi miniszterrel tárgyalt.²³ Ezt követően Krstičević tájékoztatta a nyilvánosságot a hivatalos izraeli válaszról, miszerint Izrael nem tudta megszerezni az Amerikai Egyesült Államok hozzájárulását az F-16 Barak típusú repülőgépek Horvátországnak történő eladásához. Mivel szerződést még nem írtak alá, ezért Horvátországot nem érte anyagi kár. Udi sajnálatát fejezte ki a repülőgépek eladásának elmaradása miatt, ami Izrael Államon kívüli okok miatt következik be. Reményét fejezte ki, hogy ennek ellenére a kapcsolatok Horvátországgal szélesedni és mélyülni fognak.

KÍNA LÉZERFEGYVERT EXPORTÁLNA

A kínai CASIC²⁴ vállalatcsoport exportra ajánlja az újonnan kifejlesztett LW-2 típusú lézerfegyvert.²⁵ Az eszköz gépjárműre szerelve mobilná tehető, nagy energiájú lézersugara alkalmas drónok, siklóbombák és tüzérségi lövedékek megsemmisítésére. A fejlesztő szerint az eszköz nagyon hatékony, magas a találati aránya és gyorsan reagál a fenyegetésekre. A lézerfegyvert szállító egy vagy több járművön kívül a rendszerhez (üteghöz) tartozik egy radarral felszerelt és a kommunikációért, valamint a harctér ellenőrzéséért felelős parancsnoki jármű, továbbá egy logisztikai támogató jármű is. Telepítése más légvédelmi rendszerek – légvédelmi gépágyúk és rakéták – közelében hatékonyabbá teszi a légvédelmet. Kínai elemzők szerint a gyorsan mozgó célpontok – siklóbombák, tüzérségi lövedékek, amelyek érkehetnek egyidejűleg nagyobb számban is – megsemmisítése a jelenleg létező eszközök többségével nehezen megoldható, ráadásul a rakéták elég drágák. A lézerfegyver viszont a legmegfelelőbb lehet az ilyen fenyegetések elleni harcban.

²¹ <https://www.tai.com.tr/en/product/t129-atak> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 13.)

²² <https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18501-hrvatska-zatrabila-sluzbeno-ocitovanje-drzave-izrael.html> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 14.)

²³ <https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18553-ocitovanje-drzave-izrael-o-projektu-nabave-vba.html> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 14.)

²⁴ China Aerospace Science and Industry Corp.

²⁵ http://www.defenseworld.net/news/23970/China_Offers_to_Export_Laser_Weapons#.XCeOV02pXIU (Letöltés időpontja: 2018. 12. 29.)

INDIA LEGHOSSZABB VASÚTI-KÖZÚTI HÍDJÁT ADTÁK ÁT A KÍNAI HATÁR KÖZELÉBEN

2018 decemberében India északkeleti államában, Asszámban átadták az ország leghosszabb, 4,9 km-es vasúti-közúti hídját, amely a Brahmaputra folyó két partját köti össze.²⁶ A híd megépítésével kapcsolatos döntés meghozatalától az átadásig közel húsz év telt el, a projekt költsége elérte a 800 millió dollárt. A Dibrugarh városa mellett épült híd lehetővé teszi katonai erő gyors átcsoportosítását a Kínával határos Arunácsal Prades államba, mely területének egy részét az India és Kína közötti 1962-es háború következményeként elvesztette. A híd felépítésével Arunácsal Prades állam fővárosa, Itanagar és a tőle légvonalban 120 km-re lévő Dibrugarh között vasúton 750 km-rel rövidebb lett a távolság. A hidat úgy tervezték, hogy elbírja az indiai haderő legnehezebb, 60 tonnás harckocsijainak a súlyát, illetve alkalmas legyen vadászrepülőgépek leszállására. 2017-ben a most átadott hídtól 100 km-re északkeletre készült el az ország leghosszabb, 9,1 km-es közúti hídja, amely szintén erősíti India védelmi képességeit ebben a Kínával határos, biztonsági szempontból nagyon érzékeny térségben.

IRÁN HADIHAJÓKAT KÜLDENE AZ ATLANTI-ÓCEÁNRA

Az iráni Fars hírügynökség jelentése szerint Irán azt tervezi, hogy öt hónapos időtartamra hadihajókat küld az Atlanti-óceánra.²⁷ A haderőhöz közel álló hírügynökség kiemeli, hogy az iráni haditengerészet már évek óta tervez ilyen missziót, de a feltételek mostanra értek meg, illetve most állnak rendelkezésre megfelelő hadihajók. Az iráni haditengerészet egyik ellentengernagya szerint a misszió a március végén kezdődő iráni újév elején kezdődhet. Abban két hajó, a Jamaran-osztályú Sahand fregatt és a közelmúltban felújított 33 ezer tonnás Kharg üzemanyag-szállító hajó vesz részt. Mindkettő alkalmas helikopter hordozására. A tervek szerint a hajók látogatást tesznek baráti latin-amerikai országok – például Venezuela – kikötőiben is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Protecting Europe: meeting the EU's military level of ambition in the context of Brexit. <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/31640>

<http://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/new-acquisition-plans-for-2019-and-beyond-206556/>

http://www.defenseworld.net/news/23766/US_Approves_Sale_of_46_000_M1A1_Abrams_Tank_Ammunition_to_Egypt_for_201M#.XB38PU2pXIU

http://www.defenseworld.net/news/23809/US_Blocks_Sale_of_Engine_for_Turkish_ATAK_Helicopter_Meant_for_Pakistan#.XCeRDk2pXIU

http://www.defenseworld.net/news/23970/China_Offers_to_Export_Laser_Weapons#.XCeOV02pXIU

http://www.spacedaily.com/reports/Indias_longest_road-rail_bridge_bolsters_defence_on_China_border_999.html

²⁶ http://www.spacedaily.com/reports/Indias_longest_road-rail_bridge_bolsters_defence_on_China_border_999.html (Letöltés időpontja: 2018. 12. 29.)

²⁷ http://www.spacedaily.com/reports/Iran_to_deploy_warships_to_Atlantic_media_999.html (Letöltés időpontja: 2019. 01. 07.)

http://www.spacedaily.com/reports/Iran_to_deploy_warships_to_Atlantic_media_999.html
<https://arfolyam.iridium.hu/CZK>
<https://arfolyam.iridium.hu/HRK>
<https://navaltoday.com/2018/12/14/brazilian-navy-launches-1st-diesel-electric-attack-submarine/>
<https://thedefensepost.com/2018/11/28/egypt-abrams-tank-rounds-cost-double/>
<https://www.gd-ots.com/munitions/large-caliber-ammunition/120mm-imhet/>
<https://www.mbda-systems.com/product/meteor/>
<https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18488-od-1-sijecnja-2019-dragovoljnim-rocnicima-3000-kuna.html>
<https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18501-hrvatska-zatrzila-sluzbeno-ocitovanje-drzave-izrael.html>
<https://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/18553-ocitovanje-drzave-izrael-o-projektu-nabave-vba.html>
<https://www.tai.com.tr/en/product/t129-atak>
<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/11/29/european-defence-force-would-depth-deployed-numerous-fronts/>
<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/04/half-uk-population-now-unhealthy-unable-pass-initial-army-selection/>
<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/10/rafs-new-mach-4-missile-flown-operationally-uk-airspace-first/>